

AHMED İBN HANBEL'İN MÜSNED'İNDE YÖNETİCİ VE TOPLUM*

Dmitri Vladimiroviç YERMAKOV**

Çeviren: Kudret ARTİKBAEV***

Öz

Bu makalede İbni Hanbel'in İslam toplumu ve yöneticisinin karşılıklı ilişkisi konusundaki tutumunun Müsned'deki izdüşümleri ele alınmıştır. Ele alınmış olan hadisler, Wensinck'in *Concordance* ve *A Handbook* adlı eserlerindeki "İmam", "Halife", "Emir" ve "Sultan" gibi kelimeler taranmak suretiyle Müsned'de bu kelimelerin geçtiği hadisler arasından seçilmiştir. Basit bir tarama göstermiştir ki, otorite kabul edilen yirmi hadis derlemesinde yer alan ve bu terimleri içeren 64 hadisin 34'ü Müsned'te yer almaktadır. Diğer hadis külliyatında benzer tipteki hadislerin sayısı ortalama 15'tir ve bu durum Müsned'i diğerlerinden ayırmaktadır.

Abstract

Ruler And Society In Ahmed Ibn Hanbel's Musned

In this article the projection of Ibni Hanbel's attitude towards Islamic society and ruler's mutual relationship is discussed in terms of *Musned*. The hadiths we dealt with were searched through scanning words like 'Imam', 'Caliph', 'Emir' and 'Sultan' from the works of Wensinck called *Concordance* and *A Handbook*, and chosen among the hadiths that contained these words. A simple scanning showed that 34 hadiths out of 64, which took place in the twenty hadith compilation that is accepted as authority and included these terms, meaning more than half is found in Musned. The number of hadiths similar in other hadith collected works is approximately 15 and this situation sets Musned apart from the others.

* Bu makale, *İslam: Religiya, Obşestvo, Gosudarstvo* adlı makale derlemesinden oluşan eserde yayınlanmıştır. Editörler: P. A. Gryazneviç & S. M. Prozorov, "Nauka" yay., Moskova, 1984, s. 212-216

** Rusya Bilimler Akademisi, St. Petersburg Şarkiyat Enstitüsü

*** Yrd. Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi ; kudretar@hotmail.com

Hanbelî mezhebinin oluşum tarihini araştırmak, Hanbelî öğretisinin gelişiminin temel çizgilerini oluşturan kaynaklar manzumesinin belirlenmesini gerektirir. Bu tür kaynaklar arasına İbn Hanbel'in (ö. 241/855) akaid meseleleri, yani temel dinî-hukukî ve dogmatik meseleler ve İslam Hukuku sorularına dair verdiği cevaplardan oluşan "el-Mesail" adlı eseri de eklenebilir. Bu kaynaklar arasında İbni Hanbel'in otuz bin hadisten oluşan "Müsned" adlı eserinin özel bir yeri vardır. Müsned'in önemini erken Hanbelîlik tarihi bağlamında incelemek, ilk olarak Hanbelî hadis külliyyatının bizzat var oluşunun, bu mezhebin oluşum mekanizmasına nasıl etki ettiği, ikinci olarak da Müsned'in okuyucu ve dinleyici açısından etkisinin mahiyeti saptanmalıdır. Sonraki mesele de, Ahmed bin Hanbel'in şahsi görüşlerinin, onu hadis seçiminde ne ölçüde etkilediğinin tespit edilmesi olacaktır.

Bu makalede İbni Hanbel'in İslam toplumu ve yöneticisinin karşılıklı ilişkisi konusundaki tutumunun Müsned'deki izdüşümleri ele alınmıştır. Ele almış olduğumuz hadisler, Wensinck'in *Concordance* (A. Wensinck, *Concordance et Indices de la Tradition Musulman*, Leiden, 1927) ve *A Handbook* (A. Wensinck, *A Handbook of Early Muhammadan Tradition*, Leiden, 1927) adlı eserlerindeki "İmam", "Halife", "Emir" ve "Sultan" gibi kelimeler taranmak suretiyle Müsned'de bu kelimelerin geçtiği hadisler arasından seçilmiştir. Basit bir tarama gösterdi ki, otorite kabul edilen yirmi hadis derlemesinde yer alan ve bu terimleri içeren 64 hadisin 34'ü, yani yarısından fazlası Müsned'te yer almaktadır. Diğer hadis külliyyatında benzer tipteki hadislerin sayısı ortalama 15'tir ve bu durum Müsned'i diğerlerinden ayırmaktadır.

Hadislerin değişik versiyonlarının sayısına bakıldığında, İbn Hanbel, Tirmizî, Nesaî, Darimî, Malik bin Enes, Müslim, Ebu Davud (es-Sicistanî), (Ebu Davud) et-Tayalisî, el-Vâkidî ve diğer müelliflerin eserlerinde aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmaktadır: "Sultan" teriminin geçtiği yedi hadisin tamamı 34 versiyonla beraber İbn Hanbel'de geçmektedir; Müslim'de bu yedi hadisten sadece bir tanesi, tek versiyon şeklinde geçmektedir; Ebu Davud et-Tayalisî'de bir hadis, iki versiyon şeklinde geçmektedir; Tirmizî'de bir hadis bir versiyonla geçmektedir. İmam ve toplum ilişkilerine dair sekiz hadisin sekizi de İbn Hanbel'de 82 versiyonla geçmektedir. "Halife" teriminin geçtiği 24 hadis, (İbn Hanbel'de) 69 versiyonla beraber geçmektedir. Bu tür hadislerin değişik versiyonlarla birlikte Müsned'de bolca yer alması, İbn Hanbel'in yönetici ve toplum sorununa olan ilgisini göstermektedir. Bu durumdan böyle bir sonucun çıkartılması, Müsned'in ansiklopedik bir derleme özelliği gerekçe

gösterilerek eleştirilebilir. Ancak bu ilginin varlığını ispatlamak için yeterli derecede ciddi deliller bulunmaktadır. Müsned'de zikredilen hadislerin öncelikli tematik analizi, şu hususları ortaya koymaktadır: Şeriata aykırı davranmadığı sürece bir imama itaat edilebileceği ile ilgili hadis, 29 versiyonla geçmektedir. (Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, 1-6. Ciltler, Kahire, 1896, 1. s. 82, 94; C. 2, s. 17, 142; C. 3, s. 67, 213) Adaletsiz imama, ibadetlerde imamlık yapsa dahi, karşı gelinmemesi, ancak onun tutumlarının kınanması gerektiği ile ilgili hadis 20 versiyonu geçmektedir. (*A.g.e.*, C. 3, s. 28; Cilt 4, s. 295) Halifenin tebaasından sorumlu olduğuna dair hadis, sekiz versiyonla geçmektedir. (*A.g.e.*, C. 2, s. 5; Cilt 3. s. 297)

Bununla beraber, imamın adaletsiz olması halinde bile ona itaat edilmesi gerektiği (Müslim, *Sahih*, Kahire, 1283/1866, s. 33,49, 50; Tirmizî, *Sahih*, Kahire, 1292/1875, s. 3 1. 30; A. Wensinck, *A Handbook* s. 108) ve cihada -günahkâr dahi olsa- bir imamın önderliğinde gidilmesi gerektiği (Ebu Davud, *Sünen*, Kahire, 1292/1875, s. 15, 33; Wensinck, *A Handbook* s. 108) konusundaki hadisler Müsned'de fazla yer almamaktadır. Bu durum, İbn Hanbel'in, isteyerek ya da istemeyerek hadis seçiminde belirli eğilimlere göre hareket ettiğini göstermektedir. (Ulaşılan bu sonucun dolaylı tasdikine, İbni Hanbel'in Müsned'ine hadisleri seçerken, görülen bariz Abbasî karşıtı eğilimine dikkat çeken A. Guillaume'de rastlamak mümkündür. Bkz. A. Guillaume, *The Traditions of Islam*, Oxford, 1924, s. 48-52.)

İslam toplumu ve yöneticinin karşılıklı ilişkilerini konu alan hadisleri, duruma göre üç gruba ayırmak mümkündür. Her grup altında, üçer tane tipik özellikteki hadisler verilmiştir.

Birinci Grup:

1. İbn Ebu Müleyke'den rivayet edildiğine göre, Ebu Bekr (R.A.)'a hitaben: “Ey Allah'ın halifesi!” denildi. O, bunun üzerine “Ben Allah'ın Resülü'nün (S.A.V.) halifesiyim” dedi. (Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, c. 3, s. 121.)

Bu hadis, halifenin statüsünü tayin etmektedir. Hz. Muhammed'in vefatından sonra, toplumun Allah ile olan doğrudan teması kesilmiştir. Halife, Peygamber tarafından başlatılan işleri hayata geçirmekle yükümlü olan Allah'ın elçisinin yeryüzündeki vekilidir.

2. İbni Ömer'den rivayet edildiğine göre, Allah'ın Elçisi (S.A.V.) şöyle buyurdu: “Hepiniz birer çobansınız ve hepiniz kendi sürünüzden sorumlu-

sunuz. Emir, kendi halkı üzerinde bir çobandır ve onlardan sorumludur. Bir erkek kendi aile ehli üzerinde bir çobandır ve onlardan sorumludur. Kadın kocasının ailesi ve çocuklarının çobanıdır ve onlardan sorumludur. Adamın kölesi efendisinin evinin çobanıdır ve ondan sorumludur. Şüphesiz hepiniz birer çobansınız ve hepiniz kendi sürünüzden sorumlusunuz.” (A.g.e., c. 2, s. 54.)

İkinci hadis, insanın Allah ve insanlar (toplum) tarafından yüklenen bir takım sorumluluklar taşıdığı anlamını içermektedir. Burada yöneticinin, diğer insanlar gibi toplumun sıradan bir üyesine indirgenmesi önemli bir husustur. Böyle bir yaklaşım “eşit olanlar arasında ilk sırada olma” ana fikrinden ileri gelmektedir.

3. Ebu Hüreyre'nin rivayet ettiğine göre, Allah'ın Elçisi (S.A.V.) şöyle buyurdu: “Kim bana itaat ederse, Allah'a (C.C.) itaat etmiş olur. Kim bana isyan ederse, Allah'a isyan etmiş olur. Kim Emire -Veki'ye göre imama- itaat ederse, bana itaat etmiş olur. Kim Emire - Veki'ye göre imama- isyan ederse, bana isyan etmiş olur.” (A.g.e., c. 2, s. 253-254.)

Burada verilen üç hadis de, yöneticinin statüsünün belirlendiği ve onun iktidarının Allah tarafından kutsandığı bir grubu oluşturmaktadır. Bu hadislerde toplum ve yöneticinin ideal ilişkilerinin nasıl olması gerektiği tasvir edilmiştir.

İkinci grup:

1. Mikdad el-Esved ve Ebu İmame'den rivayet edildiğine göre, Allah'ın Elçisi (S.A.V.) şöyle buyurdu: “Şüphesiz Emir, insanlar arasında iman konusunda şüphe uyandırırsa, onları fesada (kargaşaya) sürükler.” (A.g.e., c. 4, s. 4.)¹

Bu hadiste, yöneticinin yapabileceği daha büyük günahtan, yani Müslüman toplumun üyelerini iman konusunda şüpheye zorlama konusu işlenmiştir.

2. Ebu Said'den rivayet edildiğine göre, Allah'ın Resulü (S.A.V.) şöyle buyurdu: “Şüphesiz kıyamet günü, insanların Allah'a en sevgilisi ve meclis bakımından en yakını adil imam (devlet reisi), Allah'ın en sevmediği ve meclis bakımından en uzağı zalim imam olacaktır” (A.g.e., c. 3, s. 122.)

1 Bizim Arapça orijinalinden incelediğimize göre, bu hadisin daha doğru çevirisi aşağıdaki şekilde olmalıdır: “Şüphesiz Emir, insanlar arasında şüphe ve korkuyu isterse (uyandırırsa), onları fesada (kargaşaya) sürükler” Çev.

3. Ebu Hüreyre'den rivayet edildiğine göre, Allah'ın Elçisi (S.A.V.) şöyle buyurdu: “Bana cennete girecek ilk üç kişi ve cehenneme girecek ilk üç kişi gösterildi. Cennete girecek üç kişiden ilki şehittir, sonra Rabbine ibadetini güzel yapıp, efendisinin hakkını eda eden köle, sonra da iffetli fakirdir. Cehenneme girecek ilk üç kişiden ilki de baskıcı Emir, sonra malının hakkını vermeyen servet sahibi, sonra da böbürlenen fakirdir” (A.g.e., c. 2, s. 425.)

İkinci gruba dâhil olan hadislerde, yöneticinin işleyebileceği muhtemel günahlar konusu işlenmiştir: “Adaletsizlik” gibi soyut bir düşünce, baskı ve dinî inancı sarsma (şüpheye düşürme) gibi günahlarla somutlaştırılmaktadır. Yöneticinin cezalandırılmasının kıyamet gününe bırakılması ve bu cezalandırmanın bizzat Allah tarafından gerçekleştirileceğinin belirtilmesi önemli bir husustur.

Üçüncü grup:

1. İbni Abbas'tan rivayet edildiğine göre, Allah'ın Resülü (S.A.V.) şöyle buyurdu: “Kim Emirinden hoşlanmayacağı bir şey görürse sabretsin. Zira cemaatten bir karış ayrılan kimse cahiliyet ölümü ile ölmüş olur.” (A.g.e., c. 1, s. 275.)

2. Muhammed bin Hasan'dan rivayet edildiğine göre, Nebi (S.A.V.) (Mina'da) ilk taşını atmak üzereyken O'nun yanına bir adam geldi ve “Ey Allah'ın Elçisi! Hangi cihat daha efdaldir (üstündür)” diye sordu. Hz. Peygamber sustu ve ona cevap vermedi. Hz. Muhammed ikinci taşını atarken adam yine aynı soruyu sordu ve yine aynı tutumla karşılaştı. Hz. Peygamber son taşlarını attı ve üzengeye ayağını koyarak “soru soran adam nerede?” dedi ve ardından “adaletsiz imamın huzurunda söylenen âdil sözdür” dedi. (A.g.e., c. 3, s. 25.)

3. Ebu Hüreyre'den rivayet edildiğine göre, Allah'ın Elçisi (S.A.V.) şöyle buyurdu: “Kim av peşine düşerek çöle dalarsa, gaflete düşer (yolunu kaybeder). Kim Sultan'ın kapılarına giderse, fitneye düşer. Bir kul, Allah'tan uzaklaşmadan Sultana yakın olmaz.” (A.g.e., c. 2, s. 37.)

Yönetici üzerinde baskı kurmak, toplumun birliğinin korunması adına olumsuz karşılanmaktadır. Bu durumda yüksek iktidarda olanlara etki etme aracı olarak adaletsiz hükümdar karşısında “doğruyu söyleyebilme” hususu öne sürülmektedir. Bu tutum, metinde *cihad* kelimesiyle açıklanarak, Allah tarafından övülen fiil kategorisine yükseltilmektedir. Bu gruptaki Hadislerin üçüncüsü çok ilgi çekicidir. Bu hadis, sadece Müsned'de geçmekte ve diğer

hadis derlemelerinde bulunmamaktadır. Esasen bu hadis, yüksek iktidara karşı pasif karşı koyma olarak yorumlanabilecek davranışın temel çizgisini belirli bir kurala bağlamaktadır.

Dikkat edildiğinde, üçüncü gruptaki hadislerde toplum ve yönetici arasındaki ilişkilerin şeması, birinci grupta verilen hadislerle zıt şekilde çizilmiştir. Birinci gruptaki hadislerde, toplum ve yönetici arasındaki ideal ilişki biçimi gösterilmiş; üçüncü gruptaki hadisler ise, İbn Hanbel ve yandaşlarının siyasi tecrübesiyle büyük benzerlik arz edecek şekilde, hükümdarlarla yapılacak gerçekçi bir ilişkiyi yansıtmaktadır. Bu bağlamda İbn Hanbel'in Mihne olayları sırasında Me'mun, Mu'tasım ve el-Vasık ile mücadelesini ve İbn Hanbel'i yanında tutmak için ona az baskı yapmayan, ancak bu konuda başarısız olan halife Mütevekkil karşısındaki tutumunu hatırlamak yeterli olacaktır. İbn Hanbel yandaşlarının, toplumun ve din adamlarının hükümdarların işlerine karışma ve onlara bazı nasihatlerde bulunma hakkının varlığını kabul ettiği bilinen bir husustur. (H. Laoust, *La profession defoi d'Ibn Batta*, Damas, 1958, s. 68.)

Yukarıda açıklanan hususlardan yola çıkarak, Müsned'i sadece erken İslam tarihi konusundaki bir kaynak niteliğinde değil, aynı zamanda diğer hadis derlemelerinde olduğu gibi onun müellifi İbn Hanbel'in döneminin ve onun şahsi görüşlerinin de yansıdığı bir eser olarak incelemek gerekmektedir.

Kaynaklar

- Wensinck, Arent Jan, *Concordance et Indices de la Tradition Musulman*, Leiden, 1927
- Wensinck, Arent Jan, *A Handbook of Early Muhammadan Tradition*, Leiden, 1927
- Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, 1-6. Ciltler, Kahire, 1896,
- Guillaume, Alfred, *The Traditions of Islam*, Oxford, 1924,
- Laoust, Henry, *La profession defoi d'Ibn Batta*, Damas, 1958